VOLUME 3 / ISSUE 4 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

QOYATOSH SURATLARNING TARIXIMIZDA TUTGA O'RNI.

Bobohusenov Akmal Ashurovich

Osiyo xalqaro universiteti tarix fani o'qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.11033233

Anontatsiya. Maqola Buxoro vohasi va O'zbekiston hududida joylashgan qoyatosh suratlari va ularnig o'rganilishi haqida insoniyat hayotida o'rnihaqida diniy qarashlari va xo'jalik hayoti haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Abdujabbor Kabirov, qoyatosh suratlari, Sarmishsoy qoyatosh suratlari, o'ymakorlik, qoyadagi belgilar, arxeologik topilmalar, etnografik dalillar, rassomlarining mehnati.

ROCK PAINTINGS HAVE A PLACE IN OUR HISTORY.

Abstract. The article contains information about the rock paintings located in the Bukhara oasis and the territory of Uzbekistan and their study, as an example of religious views and economic life in human life.

Key words: Abdujabbor Kabirov, rock paintings, Sarmishsay rock paintings, carving, signs on the rock, archaeological findings, ethnographic evidence, work of artists.

НАСКАЛЬНЫЕ РИСУНКИ ИМЕЮТ МЕСТО В НАШЕЙ ИСТОРИИ.

Аннотация. В статье речь идет о наскальных рисунках, расположенных в Бухарском оазисе и на территории Узбекистана, и их изучении, как примере в жизни человечества, о религиозных воззрениях и экономической жизни.

Ключевые слова: Абдуджаббор Кабиров, наскальные рисунки, наскальные рисунки Сармишсая, резьба, знаки на скалах, археологические находки, этнографические свидетельства, работы художников.

Oʻzbekistonda qoyatosh suratlarini oʻrgangan arxeolog Abdujabbor Kabirovning yozishicha, Sarmishsoy qoyatosh suratlari,asosan, chorvador qabilalarning ijodiy mahsuli boʻlib, bu yerda qadimgi davr rassomlarining mehnati oʻz ifodasini topgan va ular oʻz davrining xoʻjalik hayoti, ideologiyasi va madaniy dunyosi haqida hikoya qilganlar.

Sarmishsoy qoyatosh suratlarining mazmuni, mavzusi va ulardan olingan arxeologik, etnografik dalillarga tayanib shuni aytish mumkinki, mazkur daradagi tasvirlar negizida ibtidoiy kishilar, qadimgi qabilalarning kundalik turmushi bilan bogʻliq boʻlgan ba'zi hayotiy voqealar, ularning gʻoyaviy tushunchalari bilan aloqador boʻlgan diniy e'tiqodlari yotadi, desak toʻgʻri boʻladi. Chunki, qoyatoshlarga ishlangan suratlar ham irim-sirimlar, sehr-jodularning bir koʻrinishi boʻlgan¹.

Muayyan davrda yashagan kishilar guruhi va qabilalar uchun muqaddas dargoh hisoblangan daralarga, qoyatoshlarga, gʻorlarga va kamarlarning devorlariga ishlangan odamlar, hayvonlar, qurol-yarogʻ va boshqa narsalarning tasviri tushurilgan suratlar tasodifiy holat emas.

Sarmishsoy suratlarining gʻoyaviy mazmuni haqida bayon etilgan fikr-mulohazalar qanchalar ravon boʻlsa-da, bu borada qoyatosh suratlari yangi tadqiqotlarga muhtoj hisoblanadi.

¹ Кабиров Дж. Наскальные изображения Сармишсая // ИМКУ. Вып.9. -Ташкент, 1972.-С.50-55.

VOLUME 3 / ISSUE 4 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

- Qoyatosh rasmlari qadimgi ajdodlarimizdan qolgan muhim tarixiy manba boʻlib xizmat qiladi.

Bu qoyatosh rasmlari oʻtmish ajdodlarimizning tarixi, kundalik turmush tarzi, diniy, madaniy va ma'naviy hayoti haqida ma'lumot beruvchi muhim manba hisoblanadi;

- Sarmishsoy qoyatosh suratlarining ishlanish texnikasi va tasviriga oʻxshash suratlar Fargʻona hamda Oʻrta Osiyoning boshqa hududlarida ham uchrashi qadimgi davr Buxoro vohasi aholisining etnomadaniy aloqalari natijasi hisoblanadi;
- Insonlar tabiat moʻjizalarini va uning sir-asrorlarini tasavvur etishi tufayli tirik jonzotlarga taqlid etishgan, ularning qiyofalarini yaratishgan. Insonlar rasmlar chizish orqali tabiatdagi narsa va hodisalarga oʻz ta'sirini oʻtkazish yoki undagi asov holatlarni boʻysundirishga hayolan harakat qilgan.

Ana shu tasavvurlar ta'sirida shakllangan va oʻzlarining ilk ibtidoiy tajribalarini toʻplay boshlagan dastlabki insonlar moʻjizakor tabiatdagi osori-atiqalarning rasmini chizish uchun tabiiy tayyor gʻorlardan, qoyalardan foydalangan;

- Sarmishsoy suratlarining ishlanish texnikasi, mavzusi va mazmuniga qarab, xronologik jihatdan qadimiy suratlar, Ilk temir davri suratlari va keyingi davr suratlariga boʻlinadi. Agar bronza va ilk temir davri tasvirlarining asosini yovvoyi va yirtqich hayvonlar tashkil etgan boʻlsa, oʻrta asrlar va keyingi davrlarda qoyalarda koʻproq uy hayvonlari, togʻ echkilari, tuya, ot, eshak, boʻri, it, qush, tamgʻa shaklidagi belgi va noaniq, tushunarsiz tasvirlar aks ettirilgan. Bulardan tashqari qoyalarda ot choptirib ketayotgan chavandozlar yoki choʻponlar, olis safarga otlangan tuyalar karvoni, otliq ovchilarning togʻ echkilari ortidan ta'qib qilib ketayotgan turli-tuman mazmunga ega boʻlgan manzaralari aks ettirilgan.

Bu tasvirlar, nisbatan qoʻpol, koʻpincha oddiy sxematik uslubda, urib-choʻkichlash, tirnash texnikalari asosida bajarilgan;

- Qoyatosh san'ati yodgorliklari rasmlari turi, mazmun-mohiyati, ishlanish texnikasi, uslubi, saqlanish darajasi, hajmining katta-kichikligi kabi jihatlari bilan bir-biridan tubdan farq qiladi. Bu farqlar ularning turli tarixiy davrlarda ishlanganligidan dalolat beradi. Bu rasmlar ustidan ikkinchi rasmning ishlanishi ham ularning boshqa-boshqa davrlarga oidligini koʻrsatadi;
- Oʻlkamizda arablar istilosidan soʻng, islom dinining keng yoyilishi natijasida qoyalarga rasm ishlash ancha sustlashib ketgan. Chunki, islom dinida rasm solish shakkoklik, ya'ni gunoh hisoblangan.

Bu bilan qoyalarga rasm solish butunlay yoʻqolib ketmagan. Ammo, ularning mazmuni va mohiyatiga putur yetadi. Odamlar endi qoyalarga rasm ishlashda biror-bir maqsadni koʻzlab emas, balki ermak sifatida qaray boshlaganlar. Keyingi davr tasvirlari,asosan, kelib ketuvchi odamlar, mahalliy xalq yoki choʻponlar tomanidan qoyatoshlarda oʻzlari koʻrgan rasmlarni qayta chizishgan;

- Buxoro vohasi qoyatoshlariga urib-choʻkichlab tushirilgan rasmlarning ishlanish texnikasi ancha murakkabdir. Petrogliflar oʻyish, urib-choʻkichlash, chizish, ishqalash va tirnash texnikalari asosida bajarilgan. Qoyatosh rasmlarining ishlanish texnikasini amaliy jihatdan oʻrganish qadimiy tasvirlarning chizilgan davrini aniqlashda muhim ahamiyatga egadir. Yodgorliklardagi qadimiy rasmlar biroz qoʻpol urib-choʻkichlangan boʻlib, sak-skif davri tasvirlari esa, oʻta noziklik bilan ishlangan;

VOLUME 3 / ISSUE 4 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

- Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, Buxoro vohasi qoyatosh rasmlari qadimgi ajdodlarimizdan qolgan muhim tarixiy manba boʻlib xizmat qiladi. Bu qoyatosh rasmlari oʻtmish ajdodlarimizning tarixi, kundalik turmush tarzi, diniy, madaniy va ma'naviy hayoti haqida ma'lumot beruvchi muhim manba ekanligi shak-shubhasizdir. Bu tarixiy-madaniy yodgorlikni hozirgi holatidagidek qilib saqlashni ta'minlash, ularni har tomonlama oʻrganish va kelajak avlodga yetkazish bizning asosiy vazifalarimizdan biridir. Bugungi kunda qoyatosh suratlari ustida olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlarimiz davom etmoqda.

Yuqoridagi xulosalar asosida quyidagicha taklif va tavsiyalar bildirildi:

- Buxoro vohasida mavjud qoyatosh suratlarining mazmun-mohiyatini targʻib qiluvchi turli internet sahifalarini yaratish;
- Buxoro vohasida mavjud qoyatosh suratlarining kam oʻrganilgan va hamon yechimini kutayotgan qoyatosh suratlarini oʻrganish uchun arxeologik ekspeditsiyalar tashkil qilish;
- Vohada mavjud qoyatosh suratlarini yagona arxeologik kompleksga aylantirish, zamonaviy texnologiyalar (3D Max dasturi) asosida ularning xaritasini yaratish va bu hududlarga sayyohlarni faol jalb qilish.

REFERENCES

- 1. Аубекеров Б.Ж. Геолого-геоморфологические исследования в долине реки Сармишсая // Достижения иперспективы изучения, сохранения и управления природного и культурного наследия «Сармишсая». Материалы региональной конференции. -Ташкент, 2009.
- 2. 2.Кабиров Ж. Изучение наскальных изображений Узбекистана // Заключительный отчет. Архив Института археологии АН РУз, № 666. —Самарканд,1975.
- 3. Bobohusenov, A. (2024). THE RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH WORKS CARRIED OUT IN BACTRIA. Modern Science and Research, 3(2), 671–675. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/30363
- 4. Bobohusenov, A. & Ganiyev, H. (2024). ORIGIN PROBLEMS OF SAK ARCHAEOLOGICAL CULTURE OF CENTRAL ASIA. Modern Science and Research, 3(2), 641–645
- 5. Ashurovich, B. A. (2024). Results of the Archaeological Research Works Carried Out in Bactria. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *4*(3), 113–119. Retrieved from https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2686
- 6. Bobohusenov, A. (2024). HISTORICAL GEOGRAPHY OF BUKHARA OASIS. Modern Science and Research, 3(2), 634–640. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29429
- 7. Akmal B. (2024). THE GREAT WALL OF THE EARLY MIDDLE AGES KANPIRAK WALL. Modern Science and Research, 3(1), 694–698. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28381
- 8. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307

- 9. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(11), 24–29. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06
- 10. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK OʻRTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QOʻRGʻONLARI MODDIY MADANIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *35*(3), 65–70. Retrieved from https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037
- 11. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK OʻRTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QOʻRGʻONLARI MODDIY MADANIYATI . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *35*(3), 65–70. Retrieved from https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037
- 12. Tursunova, M., & Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. SCHOLAR, 1(28), 303–308. https://doi.org/10.5281/zenodo.10026873
- 13. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307
- 14. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). VARAKHSHA MURAL GANCH AND CLAY PAINTINGS. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(12), 48–53. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-09
- 15. Bobohusenov Akmal, & Naimov Ismat. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73–80. Retrieved from https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/557
- 16. Bobohusenov A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, *1*(28), 298–302. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5055
- 17. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142–146. Retrieved from https://newjournal.org/index.php/01/article/view/8667
- 18. Vahobovna, S. G. (2024). Canada during the world economic crisis of 1929-1933. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 4(4), 48-54.
- 19. Srojeva, G. (2024). ATTENTION PAID TO PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN NEW UZBEKISTAN. Modern Science and Research, 3(2), 258–266. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/30750
- 20. Srojeva, G. (2024). THE CANADIAN ECONOMY DURING THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS. Modern Science and Research, 3(2), 57–63. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/30678
- 21. Vahobovna, S. G. (2024). Role of Preschool Educational Institutions in Education of a Perfect Person. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL*

- EDUCATION, 4(3), 208–214. Retrieved from https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2703
- 22. Vahobovna, S. G. (2023). QUYI ZARAFSHON VOHASI TURIZM IMKONIYATLARI.
- 23. Srojeva, G. (2024). STRENGTHENING THE MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF PRESCHOOL EDUCATION AND TRAINING INSTITUTIONS. Modern Science and Research, 3(2), 673–681. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29450
- 24. Srojeva, G. (2024). INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF EDUCATION. Modern Science and Research, 3(2), 1041–1050. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29547
- 25. Sadullayev, U. (2024). THE NEIGHBORHOOD IS THE CRADLE OF VALUES. *Modern Science and Research*, *3*(1), 607–613. Retrieved fromhttps://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28343
- 26. Sadullayev, U. (2023). ABOUT THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF NEIGHBORHOOD. *Modern Science and Research*, 2(12), 722-727.
- 27. Sadullayev Umidjon Shokir O'g'li. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. International Journal Of History And Political Sciences, 3(10), 25–30. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue10-05
- 28. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135.
- 29. Bafoeva, R. (2024). POSTMODERNISM IN LITERATURE. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(3), 86-90.
- 30. Bafoeva, R. (2024). POSTMODERNISM IN LITERATURE. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(3), 86-90.
- 31. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA TA'LIM TUSHUNCHASI.
- 32. Bafoeva, R. (2023). XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING YANGICHA USULLARI.
- 33. Bafoeva, R. (2024). THE IMPORTANCE OF PROVERBS IN ENGLISH, RUSSIAN, UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, *3*(1), 33-38.
- 34. Bafoeva, R. (2023). The concept of family in English, Russian and Uzbek proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), *I*(10), 651–654. Retrieved from https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2279
- 35. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
- 36. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Modern Science and Research, 2(10), 58-63.
- 37. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(4), 500-503.

- 38. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, *6*(5), 167-169.
- 39. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2(14), 74-76.
- 40. Berdiyeva, S. (2024). EXPLORING INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING. *Modern Science and Research*, *3*(1), 923-927.
- 41. Berdiyeva, S. (2024). TEACHING YOUNG LEARNERS THROUGH THE USE OF CLIL METHOD. *Modern Science and Research*, *3*(2), 473-480.
- 42. Berdiyeva, S. (2023). UNLOCKING LANGUAGE LEARNING POTENTIAL: THE IMPACT OF MULTIMEDIA IN LANGUAGE EDUCATION. *Modern Science and Research*, 2(12), 314-318.
- 43. Safarova, Z. T., & Berdiyeva, S. U. (2024). TRANSLATION PROBLEMS OF THE STORY "NAUGHTY BOY". *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(2), 10-16.
- 44. Berdiyeva, S. (2024). TEACHING YOUNG LEARNERS THROUGH THE USE OF CLIL METHOD. *Modern Science and Research*, *3*(2), 473-480.
- 45. Berdiyeva, S. (2024). EXPLORING INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING. *Modern Science and Research*, *3*(1), 923-927.
- 46. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set].
- 47. Khamraeva, G. (2023). The Role of Information Gap Activities in Teaching Speaking in Esl Classes. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 33(33).
- 48. Utkerovna, B. S. (2023). Teaching Grammar Effectively: Strategies for Success. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), *I*(10), 241-245.
- 49. Utkerovna, B. S. (2023). Effective Ways of Improving Language Learners' Communication Skills through Story-Based Approach. *American Journal of Language*, *Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 563-567.
- 50. Berdiyeva, S. (2023). Advantages and Disadvantages of Teaching through Role-Playing Activities. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 19, pp. 88-92).
- 51. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.
- 52. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.
- 53. Utkerovna, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *Modern Science and Research*, 2(10), 723-729.

- 54. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).
- 55. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.
- 56. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS'LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.